

RENDSZERELLENESÉG ÉS PROTESZT

Kovács János
vezető elemző

A Jobbikot és az LMP-t (tehát az ún. XXI. századi pártokat) bizonyos nézőpontból közös platformra helyező elemzések kezdetben elsősorban az „anti-establishment” pozícióra fókuszáltak. E két politikai erő ugyanis nemcsak politikai (kormányzati) alternatívát felvázolva vált a hazai politikai élet releváns szereplőjévé, hanem egyúttal rendszerszintű változást: új, igazságosabb társadalmi struktúrát, gazdasági paradigmaváltást is hirdettek, szemben a rendszerváltoztatást követő kormányok – sokban különböző, míg számos kérdésben inkább összeecsengő – gyakorlatához, végső soron a „felemás rendszerváltás” rendszeréhez képest. A kritikai elemek ráadásul túlmutattak a nemzeti kereteken, hiszen a kapitalizmuskritika mellett a globalizmushoz és a nemzetközi integratív struktúrákhoz való viszony szintén előkerült.) Ez az anti-establishment attitűd annyira eluralta a magyar társadalmat a Gyurcsány-Bajnai érában, hogy az végül egy régi ígéretből („több mint kormányváltás, kevesebb, mint rendszerváltás”) emelt számos tekintetben új rendszert (Körösi szerint „rezsimet”).

A Nemzeti Együttműködés Rendszere (NER) az „elmúlt nyolc év” antitézisét, a valódi rendszerváltoztatás folyamatának befejezését tűzte zászlajára, többek közt átfogó közjogi reformokkal és gazdaságpolitikai fordulattal. Az alkotmányozási folyamat bojkottálása, valamint a '89-90-es közjogi alapok restaurálásának szándéka okán az ún. baloldal is „rendszerellenes” pozícióba kényszerült. Amit viszont a politikai baloldal egymással versengő, mégis (részben a választási rendszer okán) együttműködésre kényszerülő szereplői – pártállástól függetlenül – elmulasztottak megérteni: az elmúlt negyedszázad rendszeréért (részben a nagy társadalmi várakozások és még nagyobb csalódások miatt) a választók többsége nem fog könnyeket hullatni. A „demokráciavítákkal” és a posztmaterális értékekkel kapcsolatos diskurzusokra pedig csak egy szűk választói réteg rezonál (ráadásul ők sem egy irányba). Az LMP – a Jobbikkal ellentétben – nem volt képes pólusképző tényezővé válni a pártrendszerben (ráadásul a PM kiválásával együtt a „lehet más a politika” üzenete is devalválódott). A Fidesz-KDNP pártszövetség kormányzati pozícióját biztosító centrális erőter létrejöttéhez önmagában nem lett volna elegendő pusztán az MSZP drámai meggyengülése, ahhoz egy új – a baloldali ellenzékkel nem koalícióképes – szereplő (a Jobbik) 2010-es sikere, a Fidesz számára optimálisan középpárti pozíciójának megszilárdulása kellett.

A Jobbik támogatottsága a néppártosodással túllépett a szubkultúra szűkebb keretein, s a párt egyfajta ellenkultúra építése helyett immár szélesebb társadalmi rétegek, a mediánszavazók megszólítására törekedett – konszolidáltabb stílussal, kevesebb ideológiával, több

pragmatizmussal. Közben a migrációs válság hatására a politikai klíma változott: a kormánypártok támogatottsága nőtt, a Fidesz elutasítottsága szignifikáns mértékben csökkent, ami visszahatott az ún. elégedettségi mutatókra (ország állapota, teljesítőképessége, a kormányzás minősége, a háztartások anyagi helyzetének megítélése) is. Friss, tematikus kutatások hiányában csak hipotézisekkel élhetünk, de vélelmezhető, hogy ezzel összefüggésben a rendszerellenes attitűd is teret veszített. Mi következik ebből? Egyfelől az, hogy a „hagyományosan” anti-establishment pártok támogatottsága, szavazóinak motiváltsága mérséklődhet, másrészt – amennyiben „betagozódnak” a rendszerbe – hitelességi deficitet szenvedhetnek el. Az anti-establishment társadalmi attitűd gyengülésével a rendszerellenes retorika veszít hatásosságából, így felértékelődnek a konkrét gazdasági, társadalmi, politikai kihívások. A domináns (legnagyobb fenyegetettséget, közvetlen kihívást reprezentáló) „issue” uralja a politikai kommunikációt és a közbeszédet (ezáltal a politikai cselekvést). Ebben a helyzetben, egy cselekvő és kommunikáló kormánnyal szemben ellenzéki oldalról rendkívül nehézkesé válik egy új, rendszerszintű politikai narratíva bevezetésének lehetősége. Azonban ez a folyamat is összetett, hiszen az egyes issue-k – amennyiben meghaladják a társadalmi ingerküszöböt (pl. súlyos diszfunkciók az egészségügyi és szociális ellátórendszer vagy az oktatás területén, rendszerszintűvé váló korrupció, tartós munkanélküliség, rossz közbiztonság), szintén „túlnőhetik” magukat, kihatva a választók politikai közérzetére, ezáltal a regnáló kormányzat megítélésére. Tehát előállhat olyan helyzet is, amikor egyes konkrét issue-k növik ki magukat rendszerkritikai tényezővé. Ezt láthatjuk akkor, amikor egyszerre több társadalmi alrendszert megrázó válsághelyzet áll elő, ami politikailag is manifesztálódik, amikor megszorodnak a különféle nagyszabású – alapvetően nem pártpolitikai logika mentén szerveződő – megmozdulások, tiltakozó akciók. A társadalmi ellenállás és elégedetlenség ilyen tartós, reprezentatív megnyilvánulásai már képesek lehetnek arra, hogy jelentősen befolyásolják a közgondolkodást, a politikai értékítéletet. Ennek kulcsa azonban a szubjektív élményekből táplálkozó elégedetlenség és a társadalmi szolidaritás egyidejű megléte. Másrészt ezek a mozgalmak addig képesek hitelesek maradni, amíg megőrzik relatív távolságtartásukat a pártpolitika szférájától.

Az anti-establishment legjelentősebb (legszervezettebb) képviselői sokáig az ún. radikális mozgalmak, pártok voltak, közülük is főként azok, melyek képesek voltak egy-egy társadalmi jelentőségű „issue”-n túllépve, átfogó valóságértelmezést, jövőképet, adott esetben programot hirdetni (függetlenül annak kidolgozottságától, megvalósíthatóságától). Az államszocializmus időszakát követően (de már a késő kádári érában is) a politikai radikalizmusnak – nem meglepő módon – inkább a „jobbaldalinak” nevezhető vonulatai jelentek meg (noha eszmei, ideológiai szempontból ezek aligha nevezhetők konzekvensnek). A politikai rendszerváltoztatással, az új külpolitikai orientációval és gazdasági modellváltással szemben, a beteljesületlen, nagy

társadalmi várakozások és a transzformációs válság közepette persze viszonylag hamar felerősödött a gulyáskommunizmus iránti nosztalgiaérzés. Ugyanakkor a kommunizmus vagy a marxizmus, mint hívószavak már nem élveztek jelentős társadalmi támogatottságot.

Az elitellenesség, a pártpolitikától való távolságtartás, az anti-establishment azonban nemcsak deklaráltan rendszerellenes (de nem a hatalom erőszakos megszerzésére és birtoklására törekvő) vagy radikális politikai formációkon keresztül képviseltetheti magát, hanem az ún. protesztpártok, heccpártok által is. A protesztpárt nem rendelkezik kiforrott ideológiával, programmal, s általában a társadalmi diskurzusokat uraló konkrét ügyek, illetve erős, hatalommal szembeni attitűdök mentén szerveződik. A heccpártok, mint amilyen a Magyar Kétfarkú Kutya Párt a proteszthangulat, a politikától való elfordulás, a hatalommal való szembehelyezkedés szellemes, ám javarészt terméketlen megnyilvánulásai. Terméketlenségük abból adódik, hogy fő tevékenységük nem proszociális irányba mutat, még csak nem is a választások útján való megmérettetésen keresztüli kormányzati pozíció megszerzésére, egyszerűen csak az elégedetlenség, az ellenézés (általában az elittel, illetve a „pártokráciával” szemben) vagy épp a közöny (általában a politikával szemben) kifejezését szolgálják (függetlenül attól, hogy egyes akcióik milyen konkrét célokat szolgálnak). Amennyiben egy-egy ilyen formáció – kellő társadalmi támogatottság birtokában – mégis politikai pozíciókat szerez (akár országosan, akár mezoszinten vagy a helyi önkormányzatok szintjén), jellemzően „megkomolyodik”, felvállalja az ezzel együtt járó felelősséget (nyilván ez erőteljesen befolyásolja a párt karakterét). Fontos megjegyezni, hogy nem minden viccpárt a tiltakozás szándékával állít „görbe tükröt” a társadalommal szemben, bár tipikusan (az esetek többségében) a protesztpártok körébe sorolhatók. A heccpártok kreativitása, feszültség-levezető szerepe – kellő adaptivitás és önkorrekciós képesség birtokában – más politikai szereplők számára is hasznosítható.

Nálunk az anti-establishment attitűd alakulása egyfajta „Regierungskritik”-ként jelenik meg általában, vagyis az aktuális kormányzat működésével való elégedettség erősen rányomja a bélyegét magának a politikai rendszernek és a gazdasági folyamatoknak a megítélésére. Az elégedettségi indexek alakulásából tehát áttételesen következtethetünk a rendszerellenesség/rendszerkritikus beállítottság erősségére. (A közvélemény-kutatási adatainkból kirajzolódó trendek is ezt a tézist erősítik.) A rendszerellenesség ráadásul nemcsak a demokratikus intézményrendszerbe vetett bizalom erodálásából és az elégedetlenségből táplálkozhat, de – miként korábban utaltam rá – egyfelől az új Alaptörvényhez (kiterjesztett értelemben az új közjogi struktúrához) való negatív vagy ambivalens viszonyból, illetve a „valódi rendszerváltás” számos aspektusból beváltatlan ígéretéből.